

Godt fungerende byer og tettsteder er en forutsetning for livskraftige regioner, tilflytting og verdiskaping. Regjeringen vil derfor føre en offensiv politikk for å utvikle stedenes kvaliteter og muligheter (Soria Moria²), tuftet på en bærekraftig utvikling.

I Norge finnes det faktisk drøyt 900 tettsteder og byer. Skal vi lykkes med å skape attraktive og miljøvennlige steder og regioner i hele landet, er vi avhengige av at kommunene ser sitt ansvar og har den nødvendige kompetanse, utviklingskraft og gjennomføringsevne som kreves. Det er viktig at fylkeskommunene og fylkesmennene støtter opp om arbeidet og sikrer at nasjonale hensyn ivaretas. Jeg er derfor glad for å se at så mange av dere har funnet veien hit til Arendal.

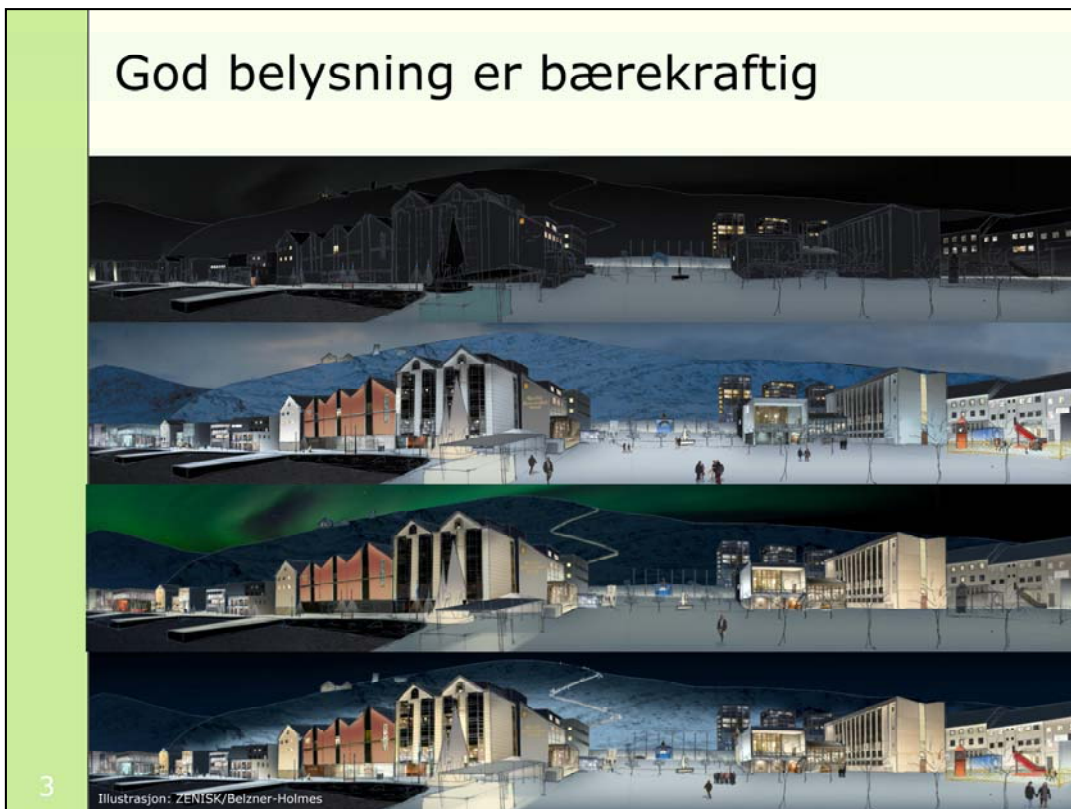
Bærekraft = attraksjonskraft

Da Miljøverndepartementet oppsummerte utviklingsprogrammet "Miljøvennlige og attraktive tettsteder i distriktene" i 2005, sa en av prosjektlederne følgende: "Først tenkte vi i kommunen vår at vi måtte gjøre noen prosjekter som var attraktive, og så noen som var miljøvennlige. Etter hvert skjønnte vi at det som er attraktivt ER miljøvennlig!"

For meg er dette et hovedbudskap til dere her i dag; bærekraft og attraksjonskraft trekker (i de aller fleste tilfeller) i samme retning.

God belysning er bærekraftig

Belysning er et godt eksempel på at attraksjonskraft og bærekraft trekker i samme retning. Samtidig er det et "kinderegg" i arbeidet med stedsutvikling og klima. Riktig bruk av lys øker folks trivsel, trygghet og tilgjengelighet i hverdagen, reduserer energiforbruket betydelig og er blant de mest lønnsomme tiltakene samfunnet kan iverksette i forhold til klimakutt. I tillegg er det lønnsomt for deg og meg. I følge Enova utgjør belysning faktisk hele 15 % av el-forbruket i Norge, eller ca 7-8% av det totale energiforbruket vårt! Bildet er fra Hammerfest der de jobber med å etablere "dynamisk" lys i byen for å heve livskvaliteten for innbyggerne i mørketiden, og samtidig spare energi. Lyset forandrer seg i intensitet og utseende, inspirert av døgnets rytme.

Stedsutvikling for mennesker

I sentrum for all stedsutvikling står mennesket. Hovedmålet med stedsutvikling er for meg å forme og utvikle våre byer og tettsteder slik at de

- gir gode og miljøvennlige rammer for menneskers liv og helse,
- skaper trivsel og trygghet og
- legger til rette for sosialt liv, rekreasjon og utfoldelse.

Det innebærer at vi må gi rammer som kan forløse den enkeltes kreativitet og ressurser som trengs for å skape utvikling. Vi må planlegge og forme våre steder med mennesker i fokus.

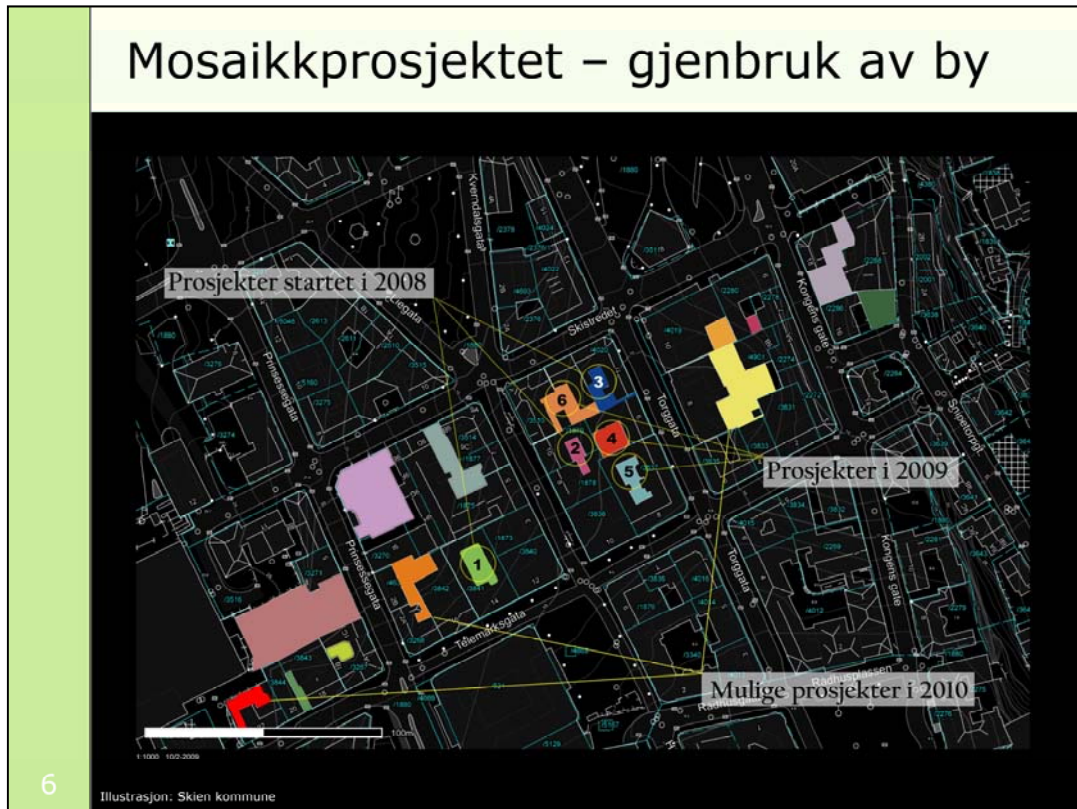
Den nye plan- og bygningsloven gir kommunene et godt redskap for å forme våre omgivelser. Innføringen av hensynssoner i plandelen, gjør det enklere for kommunene å stille kvalitets- og miljøkrav til stedsutviklingen. Men det er opp til kommunene å ta verktøyet i bruk!

Vi trenger gode møteplasser

Gode møteplasser er helt avgjørende for det sosiale liv på et sted. "Inviterende" rom stimulerer til gode møter mellom mennesker, der det tas hensyn til generasjoner, kjønn og etnisk bakgrunn. Miljøverndepartementet lager nå en egen veileder om betydningen av kvalitet i utearealer og byrom, i tilknytning til ny plandel.

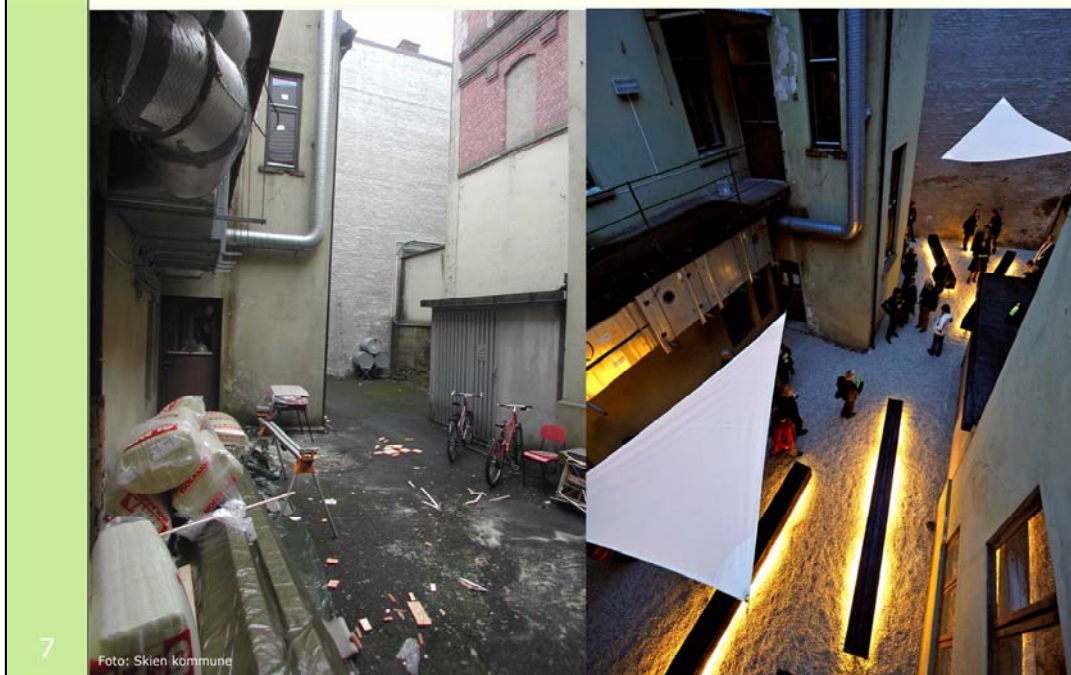
Mosaikkprosjektet – gjenbruk av by

Byfornyelsesprosjektet "Mosaikk" i Skien, har som mål å skape intime og frodige gårdsrom med kultur som et sentralt element i en mosaikk av levende gårdsrom med ulikt innhold. I mosaikken kan det inngå oppholdsrom, bespisning, hage, utstilling, friluft, lek og aktiviteter tilknyttet innholdet i de omkringliggende gårdene. Enkeltprosjektene skaper til sammen en forbindelseslinje på tvers av sentrum.

Gjennom å renovere og forvandle utearealer, og å ta i bruk ledige arealer oppover i bygårdene, gjenbrukes eksisterende bygningsmasse slik at den forvandles til en innholdsrik og levende by for mennesker. Slike kreative og nyskapende prosjekter trenger vi flere av!

Torggata 11 i Skien

Og her ser dere forvandlingen av gårdsrommet i Torggata 11 i Skien.

Eidfjord strikket bygda sammen

Erfaringer viser at selve prosessene rundt by- og stedsutvikling skaper nye møteplasser som bringer mennesker sammen. Slike møter kan være med på å styrke samholdet og identitetsfølelsen på stedet og virke inkluderende på nye tilflyttere.

Gjennom arbeidet med å utvikle Eidfjord sentrum i Hordaland, ble det våren 2008 initiert et kunstprosjekt kalt GRAKNITTI. Navnet GRAKNITTI kommer av grafitti + knitting (engelsk for å strikke).

Gjennom prosjektet møttes unge og gamle, tilflyttere og folk som hadde bodd på stedet hele sitt liv, for å "strikke bygda sammen". I tillegg til at folk i bygda ble bedre kjent, ble det offentlige rom i Eidfjord sentrum mer personlig og inkluderende.

Stedet betyr mye for bolyst

9

Her ser vi gamle trehus i Telthusbakken, som er et sjarmerende og attraktivt boligområde sentralt i Oslo.

Richard Florida hevder i sin bok "Who´s your city" (HVEM er din by? 2008), at det viktigste valget vi gjør i livet, er å velge stedet vi vil bo. Stedet påvirker hvem vi møter, hvilke venner vi får, hvilke partnere vi velger, hva slags utdanning og jobb vi får, hva vi tjener, hva vi gjør på fritiden, kort sagt alt som er viktig i livet. Vi må derfor være bevisste på hvor vi bosetter oss, slik at våre behov kan bli tilfredsstillt.

Selv om Floridas teorier kanskje ikke egner seg like godt for norske forhold, har han et viktig poeng; vi flytter stadig mer, og betydningen av stedenes kvaliteter og attraksjonskraft har blitt viktigere for oss. I følge en ny flyttemotivundersøkelse fra Norsk institutt for by- og regionsforskning, har andelen som oppgir sted/miljø som motiv for flytting, økt fra 9 % i 1972 til hele 21 % i 2008.

Friluftsliv - også i byer og tettsteder

Nylig offentliggjort statistikk fra Statistisk sentralbyrå, viser at tilgangen til rekreasjonsareal og nærturterreng ved boliger, skoler og barnehager stadig blir dårligere. De grønne lungene i nærmiljøet taper i arealkampen, særlig i byer og tettsteder med sterkt utbyggingspress. Disse er uvurderlige som lekeområder for barn og unge, for friluftsliv og også ofte for naturmangfoldet.

Også i et folkehelseperspektiv er det behov for å sikre grønnstrukturen og satse sterkere på friluftsliv. Trygg og tilrettelagt ferdsel til fots og med sykkel, vil gi økt fysisk aktivitet, spesielt for grupper i befolkningen som beveger seg lite.

Direktoratet for naturforvaltning planlegger en nærmiljøsatsing, der verdifulle arealer prioriteres ved sikring og tilrettelegging gjennom samarbeidsavtaler mellom kommuner, fylkeskommuner og staten. Regionale planer for folkehelse og fysisk aktivitet, idrett og friluftsliv, bymarker og bynære strandsoner, gir god basis for dette.

Fylkeskommunene vil få en viktig rolle i arbeidet, ettersom dere fra 1.1.2010 har overtatt oppgaver innenfor bl.a. friluftsliv, samferdsel og folkehelse som ledd i forvaltningsreformen.

Klimautfordringen krever god stedsutvikling

11

Foto: Bergen kommune

Klimaendringene er ikke lenger noe som hører framtiden til. Vi må handle nå, og det må handles kraftig! Skal vi oppfylle 2-gradersmålet, må vi i følge FNs klimapanel, stanse utslippsveksten innen 2015 og redusere utslippene med 50-85% innen 2050. Det innebærer at de rike landene må redusere sine utslipp med 25-40 prosent fra 2000 til 2020.

Gjennom å planlegge utviklingen av våre steder og regioner på en god måte, må vi både redusere klimagassutslippene og tilpasse oss til konsekvensene av de klimaendringene som uansett kommer. Blant annet kan vi stå bedre rustet til å takle situasjoner med ekstremvær som denne i Bergen. Å satse på stedsutvikling er derfor også god klimapolitikk.

Det er bakgrunnen for at Miljøverndepartementet, sammen med Kommunal- og regionaldepartementet, Samferdselsdepartementet og Olje- og energidepartementet, har invitert de 13 største byene i Norge, fordelt på ni byregioner, til å være med i programmet Framtidens byer (2009-2014).

God håndtering av overflatevann

12

Klimaforskerne forteller oss at vi må regne med mer ekstrem nedbør, med korte intense nedbørshendelser, flom og springflo. Det betyr at vi må unngå flom- og rasutsatte områder når vi planlegger ny utbygging. Samtidig må eksisterende områder sikres best mulig. De fleste byer har dekket grunnen med harde belegg som hindrer den naturlige infiltreringen av vannet i jordsmonnet, noe som i sin tur fører til flere oversvømmelser. Dette problemet kan komme til å øke som en følge av mer nedbør. Mange byer arbeider nå med tilpasning til klimaendringer, hvor f.eks overvannet håndteres slik det blir en ressurs for omgivelsene i stedet for et problem. Freiburg i Tyskland har gode resultater å vise til når det gjelder byutvikling og håndtering av overflatevann. Her ser vi vannkanaler i bygatene.

Vi må bygge energivennlig

Det er anslått at det skal bygges mer på jorden de neste 40 årene enn det har blitt bygget hittil i verdenshistorien. Det meste vil skje i andre verdensdeler og land, men også i Norge vil det bygges mye nytt. I tillegg skjer det en løpende renovering og transformasjon av eksisterende bygningsmasse.

Energieffektive bygg er derfor et viktig satsingsområde innenfor Framtidens byer. Mange av byene satser på lavenergi- og passivhus, og flere har pekt ut byggeområder som skal utvikles som karbonnøytrale. Dette gir spennende muligheter til å utprøve nye løsninger. Et passivhus har et energibehov som er ca 25 % av normal standard i dag. På bildet ser dere Norges første lavblokkprosjekt med passivhusstandard i Løvåshagen i Bergen. Prosjektet rommer 80 leiligheter.

Biltrafikken må ned

14

Miljøvennlig og effektiv transport er en forutsetning for å skape attraktive steder. Dette er et sentralt tema for all by- og stedsutvikling, også i Framtidens byer. I våre største byer står vegtransporten for hele 50% av klimautslippene. Men også i de små og mellomstore byene bidrar vegtransporten til en betydelig del av utslippene.

I Trondheim ble sammenhengende kollektivfelt etablert i de sentrale delene av byen sommeren 2008, til tross for mye motstand lokalt. Resultatet er at hastigheten på bussene har økt med 20 % i rushtidene, biltrafikken blir litt lettere om morgenen, men litt dårligere i ettermiddagsrushet. Videre benytter nå en større del av trafikantene til Midtbyen buss, moped og sykkel, eller er passasjer i bil.

Det blir spennende å se om motstanden gir seg når folk blir vant med dette tiltaket, i likhet med det som skjedde i Stockholm, da innbyggerne oppdaget at køprisingen førte til merkbare forbedringer i bymiljøet.

Jeg håper at flere kommuner er like modige som Trondheim og tør å ta tilsynelatende upopulære beslutninger, for å kunne lykkes med klimaarbeidet.

Det verdifulle landskapet

Landskapet er av stor betydning for reiseliv, profilering og omdømmebygging. Hva betyr vel ikke det storslåtte landskapet i Lofoten for turismen?

Men det er ikke bare de storslåtte naturområdene langt fra områder med mye folk som har en verdi. Også hverdagslandskapet i byer og tettsteder og bymarkene betyr mye for verdiskaping, noe som blant annet vises gjennom eiendomsprisene.

Natur- og kulturarven gir grunnlag for verdiskaping og næringsutvikling

16

Foto: Kristin Omholt-Jensen

Bærekraftig bruk av kultur- og naturarven kan fremme både verdiskaping og næringsutvikling, og dermed styrke lokalsamfunn og regioner. Miljøverndepartementet har derfor iverksatt verdiskapingsprogrammer om hvordan vi kan få til verdiskaping på grunnlag av kultur- og naturarven. Vi gjør dette for å innhente erfaringer og kunnskap til bruk i det videre arbeidet. 11 pilotprosjekter er plukket ut.

Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet viser at det er nødvendig med en bevisstgjøring, kombinert med ny kunnskap for at kulturminner skal bli en ressurs for verdiskapingen på et sted. Dette må skje både hos offentlige myndigheter, hos eiere av kulturminnene og ikke minst hos befolkningen.

Bildet er fra Henningsvær, som man ønsker å videreutvikle på grunnlag av de historiske og miljømessige verdiene. Som ledd i prosjektet er trandamperiet og fiskebruket satt i stand og fiskemottaket blir museum og utstillingslokale.

Miljøverndepartementet lanserte i 2008 et forprosjekt for å utvikle nasjonalparklandsbyer. Målet er å prøve ut mulighetene som ligger i koblingen mellom natur, reiseliv og stedsutvikling. Tilreisende skal føle at de kommer til et livskraftig samfunn som har en naturlig kontakt og beliggenhet til nasjonalparken. På bildet ser dere hvilke steder som er med i prosjektet. Samtidig med etableringen av nasjonalparklandsbyer, fikk 23 kommuner status som nasjonalparkkommuner. Både nasjonalparkkommunene og nasjonalparklandsbyene får benytte en varemerkebeskyttet logo som bevis på sin status.

Nasjonalparklandsbyprosjektet er nå en del av verdiskapingsprogrammet for naturarven, som startet i 2009 og vil gå over fem år. Til sammen skal 15 prosjekter bringe fram gode eksempler på hvordan verneområder og andre naturområder med spesielle kvaliteter kan bli en ressurs i samfunnsutviklingen.

Bærekraftig stedsutvikling er bra for næringsutvikling

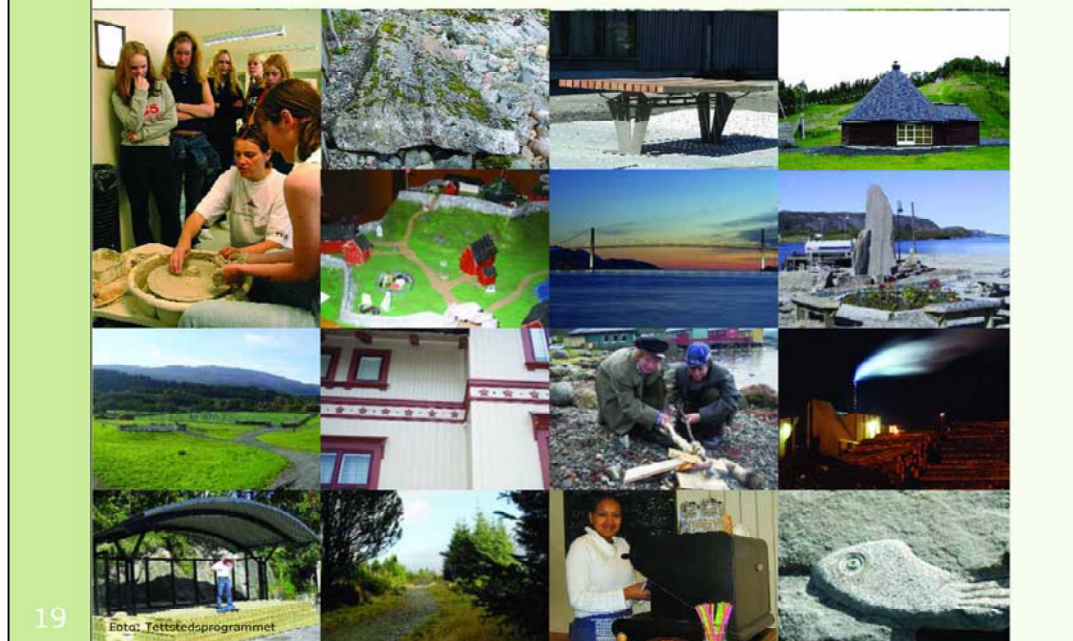
Her ser vi NRK Østlandssendingens kontor ved Akerselva i Oslo. Steders attraksjonskraft blir stadig viktigere for næringsutvikling. Vi ser derfor at næringslivet i økende grad engasjerer seg i stedsutvikling. Bedrifter ønsker å etablere seg der den ettertraktede arbeidskraften er, og denne finnes i økende grad på steder som folk oppfatter som attraktive og miljøvennlige.

Erfaringer viser også at stedsutvikling

- bidrar til å fremme optimisme, stolthet og tro på egne krefter som fører til økt risikovilje, investeringslyst og nye prosjekter,
- er bra for omdømmebygging,
- kan bidra til å utvikle nye produkter og arbeidsplasser.

I følge konsernsjef Idar Kreutzer i Storebrand ASA, er det å drive grønn byplanlegging og bygge lavutslipps-løsninger ikke bare "do-good" og "be kind". Det vil også legge til rette for konkurransedyktig næringsliv og vil være helt nødvendig for å løse byenes utfordringer i framtiden.

Behov for å styrke kommunenes plan- og miljøkompetanse

Flere undersøkelser har vist at kompetansen innen planlegging og miljø er mangelfull i mange kommuner, og at særlig de mindre kommunene er dårlig stilt. Kapasiteten er generelt for dårlig i de fleste kommunene. Regjeringen går derfor inn for å styrke plan- og miljøkompetansen. Jeg vil likevel understreke at dette er et kommunalt ansvar.

Miljøverndepartementet vurderer nå ulike kortsiktige og langsiktige kompetansetiltak, blant annet å styrke og koordinere regional stats og fylkeskommunenes veiledningskompetanse, stimulere til interkommunale løsninger og styrke etterutdanningstilbudet.

Vi vil også videreføre våre lange tradisjoner med utviklingsarbeid og veiledning innen by- og stedsutvikling, for å innhente og formidle ny kunnskap.

Bildene er fra programmet "Miljøvennlige og attraktive tettsteder i distriktene"

20

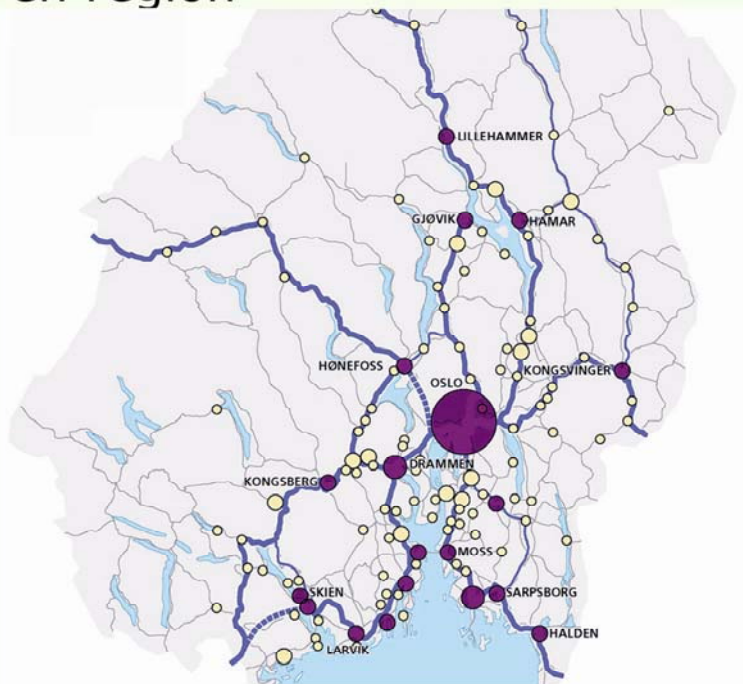
Forum for stedsutvikling er etablert for å bidra til å styrke kommunenes kompetanse innen stedsutvikling, styrke samarbeidet mellom ulike sektorer og departementer og sette stedsutvikling på dagsorden. Forumet består av Miljøverndepartementet, kommunal- og regionaldepartementet, Statens vegvesen Vegdirektoratet, Husbanken, Riksantikvaren og nå også trolig Direktoratet for naturforvaltning.

Dere i fylkeskommunene arrangerer årlig 3-4 regionale konferanser for kommunene i samarbeid med Forumet, basert på lokale kunnskapsbehov. Til sammen er det opp gjennom årene avholdt rundt 35 slike konferanser. Oppslutningen om årets konferanser, viser at behovet for oppdatert kunnskap fortsatt er stort i kommunene.

Forumet har også utviklet nettportalen stedsutvikling.no (som dere ser her), med Miljøverndepartementet som hovedansvarlig.

Forumet diskuterer i disse dager nye tiltak for å styrke kommunenes kompetanse, basert på ideer og innspill fra fylkeskommunene. Dette er tiltak som må realiseres sammen med dere.

Bærekraftige steder som del av en region

For 100 år siden var det ikke uvanlig at man vokste opp, giftet seg, arbeidet og gikk i graven på samme sted som man var født. I dag er våre liv fullstendig endret. Vi bor kanskje på Fåvang, jobber i Ringebru og drar til Lillehammer for å handle og få kulturelle opplevelser. Mange drar på hytta eller på sydentur i feriene, eller vi besøker slekt og venner som bor i andre deler av regionen eller landet. Mange flytter også etter hvilken livsfase man er i. Byene og tettstedene med sine omland, er derfor ikke lenger isolerte øyer som i gamle dager, men må ses i sammenheng med andre bo- og arbeidsmarkedsregioner.

Velfungerende bo- og arbeidsmarkedsregioner er nøkkelen til attraktivitet, og dermed også befolkningsvekst og næringsutvikling. For å få til vellykkede regioner, er det viktig å finne en god rolle- og funksjonsdeling mellom byene og tettstedene i den enkelte kommune og i regionen. Denne bør bygge videre på og støtte opp om de lokale fortrinn og særegenheter som finnes på det enkelte sted. Det forutsetter god regional planlegging og godt samarbeid mellom kommuner.

Jeg håper det kommer fram noen gode eksempler på slikt samarbeid på samlingen. For dette er nok et område der vi har mye å gå på.

Regionsenteret er drivkraften i den regionale utviklingen

Regjeringen ønsker reell frihet til at man kan bosette seg der man ønsker og samtidig bevare hovedtrekkene i bosettingsmønsteret. Det fordrer arbeid til alle og en utnyttning av lokale ressurser. Dette vil kunne bidra til økt verdiskaping og likeverdige levekår i hele landet.

Jeg mener at regionsentrene har en spesielt viktig betydning som regionale motorer og ankerfester for å skape balanse i befolkningsutviklingen og verdiskapingen mellom landsdelene.

Regionsentrene er funksjonelle sentre for flere mindre by- og tettstedsregioner og sentre for tjenester, varierte arbeidsplasser og kompetanse- og kunnskapsmiljøer. Regionsenteret kan være enten en stor, mellomstor eller liten by, eller et tettsted. På bildet ser dere et regionsenter som dere sikkert drar kjensel på, Arendal.

Store utfordringer for de små og mellomstore byene

23

Foto: Gunhild Solem Eidsvik

Mange små og mellomstore byer står overfor store miljø- og klimautfordringer som blant annet skyldes utflytende bosetting og manglende samordning av areal- og transportplanleggingen.

Mange sentre, særlig rundt de største byene, opplever kraftig vekst med påfølgende stort utbyggingspress, som i Svolvær der dette bildet er fra. Dette gjør det ekstra krevende å styre utviklingen i bærekraftig retning.

Andre regionsentre har motsatte utfordringer. De mangler utviklingskraft til å kunne skape en ønsket utvikling.

Kjøpesentere og sentrumsutvikling

24

Foto: Cornelis Horn Evensen, Riksantikvaren

Selv kommer jeg fra Levanger, som er et av regionsentrene i Nord-Trøndelag. Det som trolig har har betydd mest for utviklingen av Levanger sentrum er etableringen av det bilbaserte kjøpesenteret Magneten. Som navnet så tydelig forteller, har senteret virket som en magnet, også på mye av den handel som tidligere fantes i sentrum. Nå må kommunen bruke mye ressurser på å revitalisere sentrum og få handelen og folk tilbake til sentrum.

Levanger er ikke alene om dette i Norge, tvert imot er det heller regelen enn unntaket. En hovedutfordring for den regionale planleggingen og utviklingen, er å lokalisere rett virksomhet på rett sted. Dette gjelder ikke minst lokalisering av handel og kjøpesentre. Særlig er de mindre byene sårbare for uheldige etableringer utenfor sentrum. Handelsvirksomheten skal bidra til sentrumsutvikling og være ledd i en ønsket senterstruktur.

Miljøverndepartementet lager en egen veileder om kjøpesentre som vil bli nærmere presentert her på samlingen.

Trengs det et løft for små og mellomstore byer?

25

Foto: Marianne Gjerv

Her ser vi Kongsberg, med Lågen som renner gjennom byen.

Historisk sett, har de små og mellomstore byene i liten grad vært tilgodesett i nasjonale byutviklingsprogram.

Miljøverndepartementets program har i stor grad fokusert på de største byene, mens Kommunal- og regionaldepartementet har hatt hovedfokus på tettsteder og småsamfunn. Vi opplever derfor en etterspørsel fra mange små og mellomstore byer som også ønsker å få ta del i Framtidens byer. Dessverre tror jeg det er lite realistisk å utvide dette programmet.

Derimot er jeg opptatt av å finne gode måter å sikre at ny kunnskap, erfaringer og resultater som utvikles også kommer resten av landets byer til gode. Vi vil gjerne ha ideer fra dere til hvordan dette kan gjøres.

Dersom det er et ønske regionalt og lokalt om å satse på små og mellomstore byer, er dette etter mitt syn langt på vei mulig å få til innenfor eksisterende økonomiske ressurser og virkemidler. Jeg mener at det ligger store muligheter og utfordringer regionalt i å se koblinger mellom nasjonale og regionale satsinger og tenke mer helhetlig på tvers av fagområder, sektorer og forvaltningsnivåer.

Vi har et stort behov for samordning nasjonalt, men i samarbeid med fylkeskommunen som regional utviklingsaktør bør vi kunne få en positiv effekt for små og mellomstore byer allerede nå.

Avslutningsvis har jeg lyst til å oppsummere innlegget mitt med å si at bærekraftig stedsutvikling er bra for både mennesker, næringsutvikling og miljøet vårt. Og ja, regional utvikling, regional planlegging og stedsutvikling henger i høyeste grad sammen.

Med dette ønsker jeg dere velkommen til samling og forhåpentligvis fine og inspirerende sommerdager her i Arendal!